

Nr 80.

Av herr **Hamilton**, om skrivelse till *Kungl. Maj:t* angående utredning och förslag i fråga om upphävande av befintliga familjefideikommissstiftelser m. m.

Familjefideikommissen kunna utan tvivel sägas vara ett ännu kvarlevande bevis på vilken makt de feodala grundsatserna och sedvänjorna ännu långt efter det de utdömts och övergivits utöva i samhället. Med fideikommiss menar ju som bekant rättsvetenskapen det särskilda slag av testamente, varigenom testamentsgivaren förordnar, huru för all framtid eller för längre tid framåt skall förfaras med hans egendom eller viss del därav, i det han stadgar att egendomen skall innehavas av flera testamentstagare efter varandra i viss, bestämd ordning. Familjefideikommissstiftelserna hava sålunda uppkommit, då någon velat i omtanke om — såsom 1686 års testamentsstadga, vilken vad Sverige beträffar först innehöll bestämmelser om fideikommiss, uttrycker sig — »sin familjs heder och conservation» tillförsäkra medlemmar av viss släkt rätten att besitta viss, vanligen fast, egendom. Det feodala släktbegreppet är det sålunda, som i sin tillämpning kommit fideikommissen att uppstå. På detta begrepp grunda de också långt in i en modern tid med diametralt motsatt samhällsåskådning sin fortvaro.

I utlandet har man emellertid sedan lång tid tillbaka vidtagit åtgärder för att ej blott förbjuda inrättandet av nya familjefideikommissstiftelser, utan även avskaffa redan befintliga sådana. Sålunda meddelas i lagutskottets utlåtande nr 20 vid 1906 års riksdag, varur här förekommande historik huvudsakligen är hämtad, att i Frankrike familjefideikommissen avskaffades år 1792 i samband med den stora revolutionen men att de gamla förhållandena återupprättades efter år 1815. Genom lagen den 17 januari 1849 stadgades emellertid, att alla av privata gods bildade majorat, som redan, från förste innehavaren räknat, gått i två successiva led, skulle upphävas, att de gods, som bildade dessa majorat, skulle bliva fria gods i innehavarens hand och att för framtiden successionen i dylika majorat, begränsad till två led, från förste innehavaren räknat,

endast får äga rum för personer, födde eller avlade innan tiden för lagens promulgation. I Nederländerna har lagen den 1 oktober 1833 visserligen förbehållit den närmaste fideikommissarien hans rätt, men frångått de efterföljande, om än redan födda, deras utsikt att erhålla fideikommisset. I Italien har lagen den 30 november 1865 upphävt alla då bestående fideikommiss, majorat och dylika substitutioner samt tillagt den dåvarande innehavaren full äganderätt till halva fideikommissförmögenheten och den närmaste arvingen full äganderätt till andra hälften, dock med förbehåll av nyttjanderätt för dåvarande innehavaren under hans livstid. I 1866 års danska grundlag stadgas likasom i den äldre grundlagen av 1849, att intet län, stamhus eller fideikommissgods kan för framtiden upprättas och att genom lag skall närmare ordnas, huru de nu bestående kunna övergå till fri egendom, ehuru sistnämnda bestämmelse ännu icke genom statsmakternas samverkan lett till någon påföljd. Norska grundlagens § 108 förbjuder även upprättandet av fideikommiss.

I England finnas inga andra *ständiga* fideikommissstiftelser än de jordegendomar, vilkas besittning särskilt tillförsäkrats hertigarna av Marlborough och Wellington, men ett i England använt förfarande, varigenom jordegendomar bindas vid vissa släkter så att säga för några generationer i sänder, har praktiskt samma verkan som fideikommissoriska förordnanden utan tidsbegränsning. Emellertid har på grund av en allt starkare stämning mot tillvaron av berörda institut genom en parlamentsakt av år 1882 medgivits, att fideikommiss får säljas av innehavaren utan nästa fideikommissaries samtycke, varvid köpeskillingen träder i stället såsom fideikommiss.

I flera tyska stater upphävdes visserligen fideikommissen efter den stora franska revolutionen eller efter oroligheterna år 1848, men de gamla förhållandena hava sedan överallt återställts. Sedermera hava emellertid familjefideikommissstiftelserna väl icke upphävts men enhetligt reglerats och så att säga reformerats i ett flertal tyska stater.

Vad Sverige beträffar hade genom 1 § i 16 kap. ärvdabalken i 1734 års lag helt allmänt stadgats, att den, som ville göra testamente, ägde rätt att göra det med eller utan villkor, och därigenom möjlighet att inrätta fideikommissstiftelser lämnats öppen. Denna rätt upphävdes emellertid genom en på grund av initiativ från 1809—1810 års riksdag tillkommen förordning av den 27 april 1810, vilken i form av ett tillägg till nyssnämnda kapitel i ärvdabalken bestämmer, att den, som bortgiver fast egendom, icke äger makt om villkoren för dess förvaltning sträcka förordnandet längre än till förste emottagarens och dess makas

livstid eller om äganderätten vidare än till utnämmande av testaments- eller gåvotagarens nästa efterträdare, uti vilken sistnämndes hand fastigheten ikläder sig egenskap av arvejord, varmed i allt efter allmän lag förfäres. Ej heller må i andra avhandlingar och kontrakter om fast egendom sådana villkor inflyta, varigenom förvaltnings- och äganderätten för en framtid vidare inskränkes än nu är sagt; dock gäller angående städja och arrende vad därom särskilt är stadgat.

Efter år 1910 har fideikommissinstitutet inom den svenska rätten icke undergått någon förändring, ehuru frågan om upphävande av redan befintliga familjefideikommissstiftelser gång på gång varit föremål för Riksdagens behandling. Tanken härpå var för övrigt ej alldeles främmande för 1810 års lagstiftare. De uttalanden, som gjordes i Rikets Ständers skrivelse till Konungen den 27 mars 1810, innefattade i själva verket ett ogillande av hela fideikommissinstitutionen, ehuru man då icke ansåg sig böra gå längre än att hindra uppkomsten av nya fideikommiss i fast egendom.

Vid 1856—1858 års riksdag väcktes inom bondeståndet en motion, vari föreslogs, »att steget nu måtte tagas fullt ut medelst upphävande av alla slags fideikommiss och deras delande hädanefter arvingarna emellan efter lag». Motionen föll efter det lagutskottet avstyrkt densamma. Frågan om fullständigt upphävande av före år 1810 tillkomna fideikommissstiftelser i fast egendom har sedermera på grund av väckta motioner med yrkanden av växlande omfattning förevarit vid riksdagarna 1882, 1883, 1884, 1886, 1889, 1890, 1893, 1894, 1898, 1901, 1906, 1907 och 1909. Vid samtliga dessa riksdagar utom den sista har frågan fallit på Första kammarens motstånd, under det Andra kammaren — med undantag endast för 1886 års riksdag, då ett radikalt förslag i ämnet avsågs även av Andra kammaren — städse bifallit förslag i angivna syfte och därvid från och med år 1889 haft att stödja sig på lagutskottets tillstyrkan. Inom Första kammaren var majoriteten mot reformen år 1889 icke starkare än fyra röster. Motionen i ämnet avsågs nämligen då med 57 röster mot 53. Vid 1909 års riksdag fattades för första gången av båda kamrarna ett samstämmigt beslut i reformerande syfte. Då beslöts nämligen att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till lagbestämmelser, på vilka villkor lantfastighet, som utgör fideikommiss, må kunna av innehavaren helt eller delvis säljas mot det att köpeskillingen i stället sättes såsom fideikommiss.

Det borde kunna vara självklart för var och en, som tar del av

denna frågas föregående behandling inom den svenska Riksdagen, att den nu är mogen för sin lösning i större omfattning än 1909 års riksdagsskrivelse ifrågasätter. Skälen för fideikommissinstitutionens fullständiga upphävande synas mig i själva verket vara så överväldigande starka, att motstånd däremot icke längre borde på allvar kunna resas.

Här skall jag icke upprepa de många olika synpunkter och skäl av olika art som pläгат anföras till stöd för institutionens avskaffande. De ekonomiska — framför allt statsekonomiska — synpunkterna spela måhända i detta avseende en stor roll. Anmärkningar mot fideikommissens skötsel, som ofta med fog kunnat framställas, må ock ha sin betydelse. Den enligt min mening bestämmande och avgörande synpunkten är emellertid att fideikommissinstitutet är till sin natur sårande för rättskänslan, stridande mot den rättsuppfattning, som utmärker vår tid. Jag vill i detta sammanhang anföras vad Första kammarens nuvarande talman, presidenten I. Afzelius, i detta hänseende yttrade vid 1906 års riksdag. Han vände sig mot själva successionsprincipen och anförde bland annat: »Denna princip är för mig och blir för mig en rättslig anomali. Den upphäver denna den naturligaste av all jämlikhet: likställigheten mellan barn av samma föräldrar. Må vara, att det kan lyckas föräldrars klokhet att dämpa eller minska, under gynnsamma förhållanden måhända alldeles häva verkningarna av denna onaturlighet; men det är min fullkomliga övertygelse, att ju mer utvecklingen går framåt, ju mer släktens betydelse träder i skuggan för individens och den egna familjens, desto mer hopplös skall denna uppgift bliva. Nu säger man: men detta är ju ingenting *orätt*; det är ju icke föräldrarnas fel, det är en annan som så bestämt! Naturligtvis — men blir förhållandet i minsta mån bättre därför att det är en *främmande* vilja, som på det sättet tränger sig in i familjen? Sådant är förhållandet vid den normala successionen, när godset går från far till son. Men hur är det, när det går från en gren till en annan, när fideikommissinnehavaren t. ex. har endast döttrar och de ej äro successionsberättigade? Vilken anledning till pliktcollision mellan plikten mot den blivande fideikommissarien och omtanken om sina egna, vilken källa till stridigheter, till slitningar och till misshälligheter mellan närskylda! Det har ej saknats förhatliga exempel på sådant. Fideikommisset säger jag därför, skapat till släktens yttre »heder och conservation», kan innebära frö till släktens inre söndring.»

I anslutning till denna uppfattning är det, som jag nu vill framföra yrkandet på fideikommissinstitutets fullständiga upphävande. Som

ovan nämts, gäller 1810 års förbud mot instiftande av nya fideikommiss endast fast egendom. Nya fideikommiss i lös egendom kunna sålunda ännu instiftas, och denna möjlighet kan, som herr Trygger vid 1906 års riksdag framhöll, användas även för att stifta fideikommiss i fastighet. Därtill behöves blott, att man sätter en fastighet på aktier och gör ett fideikommiss av aktierna, då har man i realiteten ett fideikommiss färdigt även i fast egendom.

Föregående förslag i denna fråga hava därför ej löst densamma. Utgår man från rättssynpunkten, kan man ej stanna förrän man kraft hela institutets upphävande, sålunda i fråga om såväl fast egendom som lösöre.

Att statsmakterna genom ett beslut i sådan riktning ej skulle begå någon rättskränkning, torde numera allmänt erkännas. Redan vid 1882 års riksdag framhölls av den framstående statsrättsläraren professor H. L. Rydin, att då fideikommissstiftelsens fortfarande bestånd och giltighet har sin grund i ett lagstiftningsarbete och den till sin natur är en singularlag, så måste den även kunna i lagstiftningsväg ändras. Det är, framhöll han, orimligt att i en persons vilja lägga makt att för evärdliga tider bestämma om viss succession av fast eller lös egendom. Liknande uppfattning av sakens juridiska sida har framförts av bland andra presidenten Afzelius och professor P. Fahlbeck.

Då sålunda familjefideikommissstiftelserna enligt min mening äro till sin natur kränkande för vår tids rättsmedvetande, och då inga avgörande rättsliga betänkligheter kunna anföras mot deras avskaffande, får jag hemställa,

att Riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t, efter verkställd utredning rörande i riket bestående familjefideikommissstiftelser i såväl fast som lös egendom, täcktes låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till bestämmelser *dels* innefattande förbud mot instiftande av nya fideikommiss i lös egendom, *dels ock* innebärande ett upphävande av samtliga befintliga familjefideikommissstiftelser samt ordnande av rättsförhållandena vid siste innehavarens död.

Stockholm den 21 januari 1914.

R. G. Hamilton.